
Karel Novotný: Je třeba dekolonizovat své myšlení

Doc. Karel Novotný, M.A., Ph.D., DSc. , je filosof, který na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy působí od roku 2003; v roce 2007 se stává vedoucím a koordinátorem programu Erasmus Master Mundus "Německá a francouzská filosofie (Europhilosophie)". V roce 2014 obdržel Cenu AV ČR za dosažené vynikající výsledky velkého vědeckého významu, o rok později pak Řád francouzské republiky Rytíř akademických palm za vědecké zásluhy a aktivní podíl na univerzitní a vědecké spolupráci mezi Francií a ČR. Zabývá se zejména německou a francouzskou fenomenologií, hermeneutikou, německou klasickou filosofií , filosofickou antropologií a filosofií dějin.

Vystudoval jste obor Filosofie-fyzika. Jak k takové neobvyklé kombinaci došlo?

Já jsem nejdřív studoval Matematicko-fyzikální fakultu, kde jsem se nedostal na obor, na který jsem chtěl. Dostal jsem se až na odvolání na obor Fyzika-základy techniky, což byl učitelský obor, kde v té druhé části studenty připravovali na předmět pracovní vyučování, ten už se teď na základních školách ani neučí. To opravdu nebyla a není moje parketa, já na to nejsem dost zručný ani trpělivý, což by vám potvrdily i moje dcery, takže jsem hledal něco jiného, až jsem objevil, že se dá studovat filosofie v kombinaci s jinými obory. Jedním z nich byla fyzika, což se mi zdálo jako výhoda, protože přijímačky na Matfyz v tomhle novém řízení pro mě byly jednoduché, a vůbec se nás tam hlásilo málo. V podstatě se tam nedostali jen ti, kdo neudělali přijímačky z fyziky. Filosofie jako hlavní obor se studovala na Filosofické fakultě a na Matfyzu se studovala fyzika. O tom, že se to dá takhle dohromady studovat, jsem se ale dozvěděl až ve chvíli, kdy mě to na Matfyzu přestalo bavit, a hledal jsem cestu, jak dál.

Tehdy jste začal tíhnout k filosofii?

Přesně tak, řekl jsem si, že to by mohlo být to, co hledám. Já jsem na Matfyzu zjistil, že fyzika nemá s tím, co mě zajímá, vlastně nic společného. Tím víc jsem se pak ponořil do studia filosofie, o které jsem ale v té době nevěděl ještě vůbec nic. Na gymnáziu jsme filosofii neměli a neměl jsem o tom žádné tušení, ale měl jsem chuť do toho pronikat, takže jsem dělal horko těžko zkoušky z fyziky a hlavně jsem se soustředil na studium filosofie.

Čím se v rámci filosofie zabýváte?

To se postupně profilovalo. Studoval jsem u profesora Sobotky, což je historik filosofie, zejména filosofie novověké – od Descarta a Leibnize po Hegela nebo Schellinga. Tehdy jsem se zajímal hlavně o tuhle filosofii, protože mi byl přístup profesora Sobotky nejbližší. Psal jsem seminární práce o Kantovi a diplomku o Fichtovi, ale když jsem pak měl možnost studovat v Německu se záměrem dál se věnovat bádání o německé klasické filosofii, zjistil jsem, že ani to asi nebude moje cesta, a začal jsem navazovat na četbu fenomenologie – Patočky, Husserla, Heideggera, autorů, které jsme na fakultě za komunismu nestudovali a o kterých se nesměly psát ani seminární práce, natož práce diplomová. Já jsem ale měl štěstí, že jsem je mohl studovat s lidmi mimo instituce, s lidmi z takzvané paralelní kultury, jak se tomu také někdy říká, prostě v bytových seminářích. K tomu, co jsme tam živým a intenzivním způsobem diskutovali, jsem se potom, když jsem v Německu zjistil, že nechci pokračovat v akademickém studiu německé klasické filosofie, vrátil jako k filosofické inspiraci a napsal jsem nakonec i magisterskou práci, kde jsem se pokoušel srovnávat raného Heideggera a Patočku. Na to jsem následně navázal i ve své doktorské práci, která je o Patočkově. Od té doby, tj. zhruba od poloviny 90. let, se pohybuji v oblasti fenomenologické filosofie, která zahrnuje jak německé autory, tak zejména autory francouzské. Témata těchto autorů mě zajímají i v současné době.

Setkal jsem se na bytových seminářích s někým z dnešní FHS?

Ne. Já jsem chodil čist filosofii do bytových seminářů s lidmi, jako je Josef Moural, který dnes působí v Ústí nad Labem, nebo Petr Rezek, který přednáší na Filosofické fakultě, a ještě s několika dalšími. Ale na FHS není nikdo z těchto tehdejších okruhů, kam jsem chodil. Jan Sokol samozřejmě měl svoje kroužky a také jistě chodil do bytových seminářů, ale do jiných, mně bylo v té době 20 let, byl jsem začátečník.

V čem byste řekl, že je Jan Patočka aktuální pro dnešní dobu?

To je těžká otázka, protože si myslím, že po revoluci bylo Patočkovo jméno až příliš všudypřítomné a lidé vůči němu ve spojení s Chartou a s takovou vágní etikou filosofii autenticity možná získali trochu averzi. Souvisí to i s tím, že teprve v té době tady naplno propukla ozvěna takzvané postmoderní filosofie, která má na lidskou situaci úplně jiný pohled. Takže si myslím, že si každý musí v Patočkově sám vybrat to, co mu přijde důležité a aktuální pro jeho vlastní myšlení. V tom je podle mě i úloha filosofie vůbec. Není to obecný návod pro každého, jak má myslet a žít. Filosofie i četba filosofů je individuální hledání, stejně jako například umělecká tvorba. Něco rezonuje víc, něco vůbec. Patočka není geniální recept na to, jak máme žít, ale něco v něm v člověku může rezonovat a u mě tedy určitě rezonovalo.

Co to konkrétně bylo?

Právě tahle individuální dimenze myšlení jako hledání. Musíte sám hledat, co je důležité, a nikdo to za vás nevymyslí a nedá se to v žádné knížce dočíst. K tomu Patočka dost jasně ve svých spisech poukazuje, a sám také k originálním myšlenkám dospívá. To se mi na něm zdá zajímavé i dneska, kdy se jeho koncepty snažím konfrontovat s jinými a zařazovat je do současného kontextu.

Už jste to trochu naťukl, ale ještě se na to zeptám explicitně: proč má smysl se v dnešní době věnovat filosofii? Jaké je její místo ve společnosti?

Nobelova cena za filosofii se neuděluje, ale pár filosofů už tuto cenu, ne za vědu, ale za literaturu dostalo. Byli to existencialisté v padesátých letech, například Albert Camus, ale i filosofové akademičtějšího stylu jako Henri Bergson nebo Bertrand Russell. To, myslím, ukazuje, jaká filosofie měla a má dneska pro lidi význam; je to myšlení, které čelí kritickým životním situacím a vážným teoretickým otázkám, filosofie, která jde pod povrch věcí a dokáže oslovit lidi stejně hluboce jako velcí spisovatelé a básníci. To se tak zřejmě o vědách říct nedá, byť nepochybně jdou velmi hluboko pod povrch věcí a snaží se jim porozumět. Filosofie je jen jeden z oborů, diskursů, způsobů uvažování. Ale je neodvoditelná od jiných a nezastupitelná jinými a myslím, že se vždycky najdou lidé, ve kterých bude něco z filosofie rezonovat. Nepomůže jim to možná v životě, ale ukáže to svět z perspektivy, kterou v exaktních vědách není možné vidět.

V rámci programu Erasmus Master Mundus vedete obor Německá a francouzská filosofie. Pro koho je tento obor určen?

Program Erasmus Master Mundus „Německá a francouzská filosofie v Evropě“ vymysleli kolegové ze zahraničí a přizvali nás ke spolupráci. Když jsme v roce 2005 připravovali příslušnou žádost u Evropské komise o dotaci, tak byla koncepce taková, že se chceme soustředit na významná témata německé a francouzské filosofie v jejích historických i

aktuálních podobách. Evropskou komisi to zřejmě zaujalo, také proto, že koncepce programu Erasmus Master Mundus byla postavená na podpoře vytváření evropských center excelence, která by mohla konkurovat vynikajícím univerzitám například ve Spojených státech. Z tohoto hlediska se zdálo velmi dobré podpořit program, který klade důraz na evropské hodnoty – německá a francouzská filosofie jsou pilíře toho, čemu se i dnes ještě říká kontinentální filosofie. Od té doby se ale náš projekt co do obsahu a akcentů vyvíjel a proměnil, a to i v důsledku toho, jací studenti přicházeli, co je zajímalo a jaké otázky jim přišly aktuální a důležité. To nás posunulo od řekněme akademičtějšího zaměření na velké autory evropské filosofie od Kanta po Deleuze a Foucaulta ke konfrontaci s tématy politické filosofie, kritické antropologie a problémy interkulturality (máme studenty z celého světa, tedy nejen z Evropy, ale i z jižní Ameriky nebo východní Asie). V žádosti o prodloužení programu, která nám byla letos schválena, jsme proto přišli s novým konceptem. Nový program už se neorientuje tolik zpátky na evropskou filosofii, ale zabývá se mimo jiné výzvou, kterou dodnes a právě dnes představují jiné kultury oproti Evropě, která v minulosti svým myšlením „kolonizovala“ celý svět a s jinými civilizacemi se střetávala z pozice domnělé superiority. Jeden z úkolů nového programu Erasmus Master Mundus « Philosophies allemandes et françaises: enjeux contemporains », který zahajujeme příští týden v Toulouse, tak vidí někteří kolegové v tom porozumět potřebě dekolonizace myšlení v mimoevropských prostředích, ale i v tom, abychom se sami učili dekolonizovat svoje vlastní myšlení, otevírat se výzvám interkulturního dialogu, ale i kulturním a sociálním střetům, které přináší naše současnost. Takovým a dalším výzvám myšlení samozřejmě filosofie nemůže uhýbat, je to běh na dlouhou trať, na které je třeba nepřestávat kultivovat i naše porozumění vlastní tradici. A to chceme našim novým mimoevropským i domácím, evropským zájemcům o studium programu Master Mundus nabízet i nadále.

Kdy a za jakých okolností jste přišel na FHS?

Od roku 1995 jsem působil na Filosofické fakultě a zároveň jsem psal doktorskou práci. Po zhruba pěti letech jsem potřeboval pauzu, takže jsem odešel pracovat do Česko-německého fondu budoucnosti, kde jsme vyřizovali žádosti o odškodnění za války nuceně nasazených českých občanů, a to mi velice prospělo. Později jsem pak přešel ve Fondu na jinou pozici, která mě uspokojovala mnohem méně, a tak hned poté, co jsem na jaře 2003 obhájil doktorskou práci, jsem začal shánět džob ve svém oboru. Šel jsem tehdy na FHS za pány Sokolem a Pincem, jestli bych u nich nemohl učit, a oni mi řekli, že musím za Benem, tedy za panem docentem Benyovszkym, který byl tenkrát vedoucím Filosofického modulu. Tak jsem za ním šel, dohodli jsme se a na podzim roku 2003 jsem začal na FHS jako externista učit.

S pány Sokolem a Pincem jste se v té době už znal?

Ano, znal jsem je. Docent Pinc byl vedoucím katedry filosofie na Filosofické fakultě v době, kdy jsem tam pracoval. A Jana Sokola jsem také samozřejmě znal, byla to pro mě známá osobnost, už z doby nezávislé, předrevoluční kultury, i když osobně jsem se s ním setkal až po revoluci.

Kdybyste měl srovnat FHS s jinými akademickými pracovišti, na nichž jste působil, třeba i s těmi zahraničními, vidíte tam nějaké výrazné odlišnosti?

Já vidím jedno velké plus naší fakulty. Nemůžu tedy mluvit z hlediska studentů, to opravdu nedovedu posoudit, ale z mého hlediska jakožto učitele má Fakulta humanitních studií velkou výhodu v tom, že si můžu sám stanovit, jaká témata budu učit. V tomhle ohledu je to tady velmi flexibilní. Pokud jde o kvalitu výuky, tak to souvisí i s tím, jaké máte studenty a jak jsou motivovaní. Fakulta humanitních studií, pokud jde o bakalářské studium, není specializovaná na filosofii, takže musíte mít na studenty štěstí. Ale když už jsme u toho štěstí, tak já mám štěstí obrovské, protože učím v programu Master Mundus, o kterém jsem mluvil před chvílí, a tam máme studenty, kteří prošli náročným výběrovým řízením. Každý rok můžeme dát evropské stipendium zhruba jen deseti nejlepším uchazečům, přičemž se nám schází čtyřicet až šedesát žádostí z celého světa. Pochopitelně je to znát na kvalitě a já mám štěstí, že učím především kurzy pro tyto studenty. Kromě toho učím pravidelně i na bakalářském stupni a v českém magisterském programu Německá a francouzská filosofie, kde také máme šikovné studenty, ale je jich málo. Jsou roky, kdy máme jen jednoho, třeba letos, a to se pak hůř učí, přeci jen to není úplně standardní situace. V tomhle jsou na tom jiné fakulty určitě lépe, i když Filosofická fakulta také prochází úbytkem studentů na magisterském stupni, což je dané tím, že populační křivka zrovna padá, a třeba Univerzita ve Wuppertalu, s níž hodně spolupracuji a která je v zaměření na fenomenologii jedna z nejlepších, si také stěžuje, že má dlouhodobě málo magisterských studentů. Takže v tom FHS není osamocená výjimka. Musíme se s tím ale poprat, nabízet atraktivnější výuku, širší škálu témat, individuální práci se studenty, využívat perspektivy, které u nás mají, jako je možnost pokračovat v doktorském studiu nebo možnost zahraničních stáží u našich partnerů. Já jsem optimista, myslím si, že časem se to zlepší, ale v téhle chvíli se český i německý magisterský obor filosofie potýká s nedostatkem studentů.

Čím si malý zájem studentů o filosofii vysvětlujete?

Souvisí to s tím, že když v sobě někdo objeví talent nebo touhu po studiu filosofie, jde na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, protože to je tradičně největší a nejlepší pracoviště v Čechách a nejspíš je to tak vnímáno i na Moravě. Tam se mu dostává filosofického vzdělání na velmi vysoké úrovni, může pokračovat na magisterském a doktorském studiu a nic mu nechybí. My jsme mladá fakulta, a pokud jde o studium filosofie, tak ještě mladší – máme magisterskou filosofii v češtině jenom čtyři roky, takže je jasné, že o nás studenti z jiných fakult asi moc nevědí. Je to běh na dlouhou trať.

Musíme se zviditelnit kvalitou publikací i výuky a postupně se stávat atraktivnějšími pro lidi, kteří z nějakého důvodu na Filosofickou fakultu nechtějí, hledají třeba jiný profil studia, než se tam nabízí. Profil studia na Filosofické fakultě je přeci jen hodně akademický, s důrazem na dějiny filosofie, což je naprosto v pořádku, určitě je třeba takové studium nabízet, my jsme zase liberálnější, otevřenější interdisciplinarity bádání i výuky, to je o nás známé a platí to do jisté míry i na magisterském stupni. Jsem optimista a myslím si, že lidé si k nám cestu najdou.

Když je řeč o kvalitě publikací, Vy jste za ně dostal různé ceny. Zaujal mě především Řád francouzské republiky Rytíř akademických palem. Za co jste tohle ocenění dostal?

Dostal jsem ho za rozvoj akademické a vědecké spolupráce České republiky a Francie, ale i za vlastní vědecký přínos. To si vysvětluji tím, že jsem vydal nebo spolu vydal několik knih v češtině, angličtině i francouzštině, které se týkají především francouzské fenomenologie; to by byla ta vědecká zásluha. Druhý důvod, tedy zásluhy za rozvoj spolupráce mezi Francií a Českou republikou, velmi úzce souvisí právě s tím, že koordinuji program Master Mundus Europhilosophie. Jakkoli je zaměřený na německou a francouzskou filosofii rovným dílem, pokud jde o obsah, tak se, celkově vzato, převážně prezentuje francouzsky, většina studentů je frankofonní, koordinující univerzita je Univerzita v Toulouse a všechny společné stáže apod. probíhají z větší části ve francouzštině. V téhle souvislosti jsme se na Univerzitě Karlově zviditelnili, myslím, že jsme jediní, kdo vyučuje filosofii ve francouzštině, a nabídku těchto kurzů jsem se snažil často rozšířit a zpestřit i ve spolupráci s Francouzským institutem a s CEFRES, tedy s Francouzským střediskem pro výzkum v sociálních vědách. Asi i díky tomu jsem byl navržen na toto státní vyznamenání, kterého si velmi vážím.

Jak jsou na tom čeští studenti s němčinou a francouzštinou?

Jednoznačně mezi nimi vládne angličtina a musejí mít zvláštní motivaci, aby se učili francouzsky nebo německy. Nemůžu to samozřejmě zobecňovat, protože se setkávám jen se studenty filosofie, a to je minorita. Ti mají motivaci se tyto jazyky víc učit, zvláště když se zajímají o kontinentální filosofii, ale jsou to jednotlivci. Naše kurzy v němčině a ve francouzštině jsou otevřené pro všechny studenty Univerzity Karlovy, ale že by tam chodili, to se nedá říct. Jen výjimečně.

Na závěr osobnější otázka: jaké máte koníčky?

Vždycky jsem rád sportoval, ale i četl beletrii, mám rád filmy, rád navštěvuji cizí kraje. Asi jako každý z nás.

Marie Pavlásková

3. 11. 2017